

DIÁKÍRÁSOK

A Veszprémi Izraelita Hitközség iskolájának története – I. rész

MANN LOTTI¹

A zsidóság Magyarországon, Veszprémben

A RÓMAI KORI PANNÓNIABAN MÁR KÖZISMERTEN ÉLT zsidó népesség, Veszprém környékén is. Ezt egy ebből a korból előtalált héber feliratú sírkő bizonyítja. A zsidóság ekkor többnyire kereskedelemmel, pénzügyletekkel, haszonvételekkel és adók bérletével foglalkozott. Kézművességet csak korlátok közt folytathattak, mivel a városi céhek nem fogadták be őket.

Veszprémbe a 17. század elején költöztek az első zsidó családok, először az örökös tartományokból, majd a Nyugat-Dunántúlról. *Dr. Kun Lajos* könyve szerint Veszprémben 1716-ban szüntették meg a zsidók letelepedési tilalmát. A veszprémi zsidók eleinte a vár környékén, a Buhim-völgyben laktak, majd a régi piactér (ma Óváros tér) és a Gabonapiac tér (ma Szent Imre tér) felé kezdtek felhúzódni. Sok volt közöttük az orvos, kereskedő (ezen belül a legnagyobb számban gabona- és lisztkereskedőket találunk), ügyvéd, tisztviselő, iparos. Vallási és világi vezetőiknek nagy szerepük volt a város szellemi fejlődésében. A 19. század közepére már nagyjából 9000 zsidó lakos élt a megyében.

A Veszprémi Izraelita Hitközség az első nyilvános iskolát fenntartó magyar zsidó hitközségek közé tartozott. Csak Óbuda, Nagyvárad, Makó és Pozsony előzte meg izraelita iskola létesítésében.

II. A kezdetek (1805–1857)

A Veszprémi Izraelita Hitközség 1805. május 6-i szerződésében kötelezte magát, hogy „1. Az ifjúság taníttatására egy világos, a tanköteles gyermekek számának megfelelő, az előirt padokkal és táblával ellátott szobáról; a tanító számára pedig szabad lakásról fog gondoskodni. 2. A tanterem fűtésére 3, a tanító saját használatára pedig 6 öl kemény tüzelőfát fog adni. 3. A tanító ellátására, aki a fennálló leg-

felsőbb szabályzat értelmében feddhetetlen viselettel párosult lehető szorgalommal tartozik oktatni, fizetnek saját pénztárukból az egész évre 200 Ft-ot.”² A tanítónak a fizetésen felül minden tanított gyermek után heti 3 krajcárt fizettek a szülők. A tanítási nyelv eleinte minden bizonnyal a „jüdisch/jiddis-deutsch”³ volt, az első tanító is ezen a nyelven állította ki a bizonyítványokat.

Így 1805-ben létrejött a két tanerős Veszprémi Izraelita Iskola, ahol kezdetben minden héber tananyag kizárásával csak világi tárgyakat tanítottak, vallástant pedig az ún. „zugiskolákban”⁴. Az iskola a győri főigazgatóság felügyelete alatt állt, valamint a megyei hatóság egy táblabíróit nevezett ki felügyelőnek, akinek a vizsgákon a tanulók szorgalmáról és haladásáról kellett meggyőződnie. A tanítók alkalmazása, elbocsátása és a fizetés megállapítása az akkor 80-40 családból álló hitközség autonóm joga volt. Az iskola költségeit részben a hitközség, részben pedig a veszprémi járásban lakó izraeliták állták. Ehhez az eredményhez egy szabad akaratú, 1805. augusztus 7-i, szerződéssel megerősített megállapodás vezetett.

Az iskola megnyílását két ember, Marcus Raboch és Philip Stern bizonyítványa is megerősíti, 1806-os, illetve 1807-es keltezéssel. Az ezeken levő aláírás mutatja, hogy az ilyen iskolákban általában egy tanító működött, aki azonban (saját költségén) segédet is alkalmazhatott.

Az iskolahelyiség biztosítását pedig egy 1813 októberében kiadott számla bizonyítja: a község terhére normáliskolának eladott házról 3475 Ft értékben. Mindemellett a zugiskolák továbbra is működtek még a környéken. Ebben az időben egy kiváló tanerőről, Neuman A. Salamonról is beszámolnak, aki 1822-ben került az iskolához, és egyúttal tankönyveket is írt.

A tanító kezdetben egyben a hitközség jegyzője is volt. Az első tanító, *L. Lippovitz* azonban csak 1812-ig maradt az iskolánál. Utána R. Méir nevét említik a jegyzőkönyvek. 1816-ban R. Jákob nevével találkozunk, akit 1820-ban R. Jechezkel váltott fel. 1823-ban kezdett működni az iskolában kisegítő tanítóként *Meiszner Jakab*.

1826-ban *Árje Léb Rápoch* dáján⁵ újraszervezte az iskolát, népiskolát hozott létre párhuzamos osztályokkal, és kötelezte a szülőket, hogy gyermeküket iskolába járassák, attól függetlenül, hogy jár-e héber iskolába, vagy sem. (A népiskola az 1868. évi törvény szerint egy szervezetileg önálló intézmény, amelyben nevelés és oktatás egyaránt folyik.)

Előterjesztésére a vezetőség a következő 5 pontból álló határozatot hozta:

1. Mindenki köteles gyermekét az elemi iskolába járattatni, kivéve azokat, akik külön tartanak gyermekeik mellett képesített tanítót.
2. A tanítónak megengedtetik, hogy a növendékeket két osztályba sorozza és az egyik osztállyal de. foglalkozzon 2 órát, a másikkal du. 2 órát.
3. A tanító külön is járhat a házakba tanítani; ez esetben egy gyermek után havi 3 frt-ot kérhet, ha azonban a gyermeket a saját lakásán részesíti külön oktatásban, úgy egy gyermek után csak havi 1 frt-ot kérhet.

4. Minden szülő köteles gyermekének az előírt tankönyvet beszerezni, aki azonban erre nem képes, ahelyett az iskolagondnok tartozik a hitközség pénzéből a tankönyvet megszerezni.
5. Aki nősülni szándékozik, az tartozik a tanító által kiállított iskolai bizonyítványt felmutatni; az ily iskolai bizonyítvány kiállítási díja 2 frt.

1829-ben az iskolánál egy segédtanító is működött, ezenkívül három tanító a nevével találkozunk: R. Léb, R. Icik Léb és R. Nechemje. 2 év múlva egy Mirjám nevű tanítónő neve, valamint Heszky Béláé is szerepel, aki egyúttal a Cheszed Neurim ifjúsági egyesület jegyzője is volt.

1828 táján egyre többen szükségesnek kezdték találni külön egy várpalotai izraelita iskola felállítását, melyre nézve a bizottság kimondta, hogy a Veszprémi Izraelita Hitközség az ún. accessorialis-kasszából harmadrészt engedjen át a palotai iskolára, továbbá javasolta a magániskolák betiltását. (Az accessorialis-kassza az iskola fenntartásához szükséges összeg felét a veszprémi hitközségre vetette ki, a másik felét pedig arányosan osztotta fel a környékbeli hitközségek között.) Ezt a megye azonnal helybenhagyta, és megbízta Héring Ignác uradalmi ügyviselőt a palotai izraelita iskola felügyezésével.

Ettől fogva a veszprémi hitközség kénytelen volt az iskolát önállóan szervezni és fenntartani. Eközben a hitközséghez tartozó családok száma százra emelkedett, ami még nagyobb ügykezelést kívánt meg. 1838-ban a község *Mandl I. Móricot* alkalmazta tanító- és hitközségi jegyzőnek. Innentől jelentek meg a hitközség tulajdonában levő, rendszeresen vezetett jegyzőkönyvek. 1839-ben vette meg a hitközség azt az iskolai és templomi telket, amelyet már 1799 óta béreltek. Ez a Szabadi utca 13-as szám alatt állt, gróf Zichy Domokos böthi apát és győri kanonok adta el nekik 12.000 Ft-ért. Az 1842-es évben *Mandl* megnősült. Miután eltávozott az iskolától, a hitközség pályázatot írt ki.

Helyére a Csehországban született *Heller Lajost* vették fel, aki Prágában héber tudományokat és könyvvezetést tanult 1830-ban és '31-ben, tanítói képesítést pedig a mariascheini főiskolában szerzett '82-ben. Drezdában fizikát, franciát hallgatott 1834–37-ig, majd ugyanitt 1836-ban logikát és pszichológiát is. Ezekről nyilvános, jeles bizonyítványai voltak. Működése alatt az iskolát tananyagra nézve is bővítette, valamint kieszközölte, hogy lányokat is vegyenek fel, illetve hogy a Talmud-Tóra intézményének feladata a nyilvános iskolába menjen át. Vezetése alatt 1845. április 2-án az „Izer Teremében” nagyszerű színielőadást rendeztek. (Itt „Az üldözött ipar Magyarhonban” című darabot adták elő.) Az iskolában elért sikerekért a megyei hatóság több alkalommal oklevéllel és egyszer néhány aranyból álló tiszteletdíjjal tüntette ki. 1848-ig a hitközség fiú- és leányiskolájának igazgatójaként működött itt. Tanítói munkálkodását ezután is folytatta, végleg csak az 1856 áprilisában mondott le, majd 1882-ben halt meg.

Az 1842. január 27-i jegyzőkönyv szerint felvetették egy leányiskola felállításának ötletét is, sajnos sikertelenül. Ugyanez a jegyzőkönyv rögzíti, hogy ebben az időben az iskolahelyiség Weisz S. Farkas házában volt, azt az 1843. február 2-i döntés szerint pedig 2 évre 140 Ft-ért normáliskolának bérelték. Július 6-án az elemi iskolát egy rendelet által alsó és felső tagozatra osztották be. Mindegyik két osztályból állt, de a legfelső osztály két éves tanfolyamú volt.

1848-cal bekövetkezett a modern népiskola korszaka. Az iskolaügyre nézve kedvezőtlen viszonyok véget vetettek az önálló szervezkedésnek. Ahogy Szép is írja: „*A szabadságharc körül csoportosult minden honfi, ez kötött le minden érdeklődést.*” A megyében élő zsidók közül rengetegen részt akartak venni a polgárországban. Ez is bizonyítja hazaszeretetüket, hogy éppúgy magyarként tekintettek magukra, mint bármelyik katona. A társadalom szerves részeként voltak jelen az országban már ekkor is. A megyegyűlés – eleinte – különféle okok miatt elhárította igyekezetüket, habár pénzzadományokat elfogadott. Egy 1848. november 8-i nyugta bizonyítja, hogy a hitközség a nemzetország költségeinek fedezésére ez időpontban 318 Ft-ot fizetett.

Ezután, 1849 októberében Geringer Károly, Magyarország helytartója, általánosan kötelező rendeletet adott ki, melyet a későbbi években egy másikkal még megtoldottak. Ezek az elemi iskolát fő- és alsó elemire osztották fel. Ez a fiúk számára 3 osztályból állt 4 tanítóval, leányok számára pedig 2 osztályból 2 tanítónővel. Továbbá iskolabizottság kialakítására is kötelezett ez a rendelet, melyet 1850. december 3-án meg is választottak: *Weisz L. József, Tuszka Mayer, Flesch József* akkori rabbi, valamint a két igazgató, *Nobel* és *Altstädter*. Még ez évi ülésükön elhatározták, hogy a baromfi és egyéb jószág vágásáért fizetett ún. gabellát⁶ újra behozzák, valamint a tanulókkal tandíjat fizettetnek, gyűjtést rendeznek és templomi adományokat elfogadnak, mert a községházakból nyert bevételek egy részét az országos izraelita iskolaalaphoz kellett fizetniük.

Majd az 1851. február 2-i határozat értelmében felépítették az 5 tanteremből álló iskolát. Ennek költségeit 2000 Ft-ra becsülték, az iskola belső felszerelésére pedig a hitközség 500 Ft kölcsönt vett a Takarékpénztártól. Az 1853. január 24-i ülésen Weisz L. József lemondott első előjárói állásáról, helyébe a megyei hatóság Tuszka Mayert nevezte ki és mellé az előjáróságba még 5 hitközségi tagot. Ugyanez év március 27-én iskolaigazgatóknak dr. Bunzelt és dr. Dietrichstein Dávidot választották meg. A pénztáros Braun Dávid maradt. Áprilisban pedig az első, 350 Ft-os évi fizetéssel díjazott tanítónőt is megválasztották, Landsmann Máriát Bécsből, a leányiskola igazgatónőivé pedig Weisz Amáliát, Rothauser Rózát és Manorvill Jozefin úrnőket.

Ebben a lépésben megmutatkozik a hitközség, az iskola fogékonysága az új módszerek iránt, melyekkel a tanítást tökéletesíthetik. 1855-ben, Flesch rabbi halála

után, március 31-én a község hitszónok- és iskolaigazgatónak megválasztotta Manheimer Frigyes Pécsről, aki 2 évi működés után felmondott, és innen Pestre távozott. Ekkor két tanítónő volt alkalmazásban, az egyik N. Fould Bécsből, a másik a helybeli N. Stern.

Az 1856-os évben az általa beadott iskolatervet a község helybenhagyta. „*Eszerint: 1. a szorgalmi idő kevesbítendő, 2. a földrajz ne képezzen külön tantárgyat, 3. még egy tanító alkalmazandó a leányok számára és 4. az iskola rendes látogatása szabályozandó*”, habár a Magyar Királyi Helytartótanács rendeletei megengedik az izraelita tanulóknak a katolikus/református iskolák látogatását.

Az 1858. július 3-i leiratában a soproni Helytartótanács sürgette a 4 osztályos fiú- és 2 osztályos leányiskola szervezését. Augusztus 23-án a Veszprém megyei hatóság jegyzőkönyvet vett fel és felajánlási okmányt állíttatott ki arról, hogy a hitközség fiúknak 3 osztályos, a leányoknak külön 2 osztályos nyilvános főelemi iskolát fog életbe léptetni négy vizsgázott tanítóval és a kézimunka számára egy tanítónővel. „*Megállapítja továbbá: 1. A tanítók és tanítónő évi fizetése egyenként 300 Ft legyen, az igazgató-tanítóé 50 Ft-tal több; 2. a nyugdíjaztatás biztosíttatik számukra; 3. iskolai helyiségekről és egyéb anyagi dolgokról a községnek kell gondoskodni; 4. havi iskoladíj: 30 kr.; 5. az iskolai bizottság felügyeljen és 6. a héber- és vallástani oktatás mellékórákban nyújtható, de ezért a tanítónak külön fizetés jár, a tanulók is külön havidíjt 30 krt. fizetnek érte.*” Ezt a magas színvonalú oktatást bizonyító okmányt december 7-én elismerték. Ekkor az iskolabizottság tagjai voltak: *Rápoch Sándor, dr. Dietrichstein Dávid, Fuchs Salamon és Heller Lajos.*

III. A Hochmuth-korszak (1859–1889)

Az 1857-ben kiírt pályázat alapján a hitközség 1859. április 21-i egyhangú határozatával *Hochmuth Ábrahámot* választotta meg rabbijának, aki előzőleg már a miskolci iskolánál is működött. A verbói, vágújhelyi és nyitrai jesivákon⁷ tanult, majd Miskolcon segéd rabbi korában gimnáziumi érettségit tett, azután egy évig Pesten, majd a prágai egyetemen tanult filozófiát, *Rappoport* főrabbitól, a világhírű hebraistától pedig teológiát.

Hochmuth szigorú, ortodox, ám mégis fogékony szellemben működtette az intézményt, mely határozott irányítása alatt hamarosan mintaiskolává vált.

Ugyanezen év novemberében *Lichtenstein Anna* első tanítónő ajánlására a hitközség még egy második tanítónőt, *Dietrichstein Cilit* is alkalmazott. *Lichtenstein Anna* után a *Bajáról* érkezett *Hauser Amália* működött az iskolában 1860-ban. Ettől az évtől kezdve az Izraelita Polgári Leányiskola életbeléptetéséig a tantestület 5 férfi- és 2 nőtanítóból állt.

Hochmuth Ábrahám
(Kun Lajos: *A veszprémi zsidóság
múltja és jelene*)

1860 januárjában *Hochmuth* ajánlására a hitközség elhatározta, hogy vizsgázott tanerő hiányában a lányokat a fiúkkal együtt oktatják. Azután az 1. osztályt két évi tanfolyamra osztotta be, továbbá megszüntette a pedagógiai követelményekkel az elemi iskolában össze nem egyeztethető szakrendszert és helyette az osztályrendszert alkalmazta. A hitközség az iskolát a Helytartótanács augusztus 25-i határozata értelmében 4. osztállyal egészítette ki. Ezt a négy évfolyamot két-két párhuzamos osztályban végezték a tanulók.

Hochmuth a hitközség december 9-én hozott határozata alapján az eddig hatóságilag elrendelt német tanítási nyelv helyett a magyart vezette be. Történeti vázlatának végén írja: „*a hazai nyelv, mint iskolanyelvnek történt bevezetésével egyengettetett a lehetőség az iskola hathatós és szerves fejlődéséhez, melynek üdvös következményei*

máris mutatkoznak.” Ennek következtében azonban a németajkú tanítók kénytelenek voltak eltávozni.

1861 elején indítványozták, hogy az alkántor közreműködésével szombatonként istentiszteletet tarthassanak a tanulók számára. Ez az indítvány csak 1865-ben, *Neufeld Gusztáv* tanító által támogatva érte el a célját, és attól fogva minden szombaton a fiúk és lányok is megjelentek az istentiszteleten, télen az iskolában, nyáron pedig a templomban, ahol egyik-másik tanító kis prédikációt is szokott tartani.

Az 1862. február 6-i jegyzőkönyv szerint a hitközség a régi templom helyébe új iskolahelyiséget akart építeni. Mivel azonban a templom egyik része összeomlott, a február 26-án hozott határozat egy új felépítését sürgette.

Az 1863. október 10-én hozott határozattal kötelezővé tették, hogy az előjáróság és iskolabizottság a tantestülettel minden szombaton „*iskolaügy megbeszélése végett értekezletet tartson*”. Október 30-án a hitközség elbocsátotta Weisz Móricot, az 1. osztály tanítóját, mert a pécsi izr. mintaiskolában kapott állást.

1865-ben, Weisz G. Farkas elnöksége alatt az iskola és rendezett viszonyai egyre ismertebbekké kezdtek válni. Így már a jobb tanerők is szívesen keresték fel az intézményt. Példának okáért 1864-ben működött itt Hoffmann Mór volt nagykanizsai középiskolai tanár, sok hasznos könyv szerzője. 1865. augusztus 14-én

pedig *Neufeld* nyert alkalmazást, valamint *Diener Sándor* és *Heller Hermina* első tanítónő is.

A veszprémi Hochmuth Ábrahámné nevével fémjelzett Krajcáregylet szintén ebben az évben lépett életbe. Ennek célja volt a veszprémi izraelita iskolát látogató szegény tanulókat a tanév elején könyvekkel, télen pedig meleg ruhával ellátni. Az áldozatkész *Hochmuthné* férje haláláig megmaradt az egyesület élén, és ez idő alatt ezt annyira gyarapította, hogy az 1889. évben már 2391 Ft vagyonnal bírt az egyesület, az 1904. év végén pedig 8114.02 koronával⁸ rendelkezett.

Az iskola sok nemes szívű pártfogót szerzett magának. Eltekintve a Krajcáregylettől, ami minden évben 5 Ft-ot adományozott a jó és szorgalmas tanulók jutalmazására, *dr. Sándorfi Miksa* (később tiszteletbeli vármegyei főorvos) és *Krausz József* alelnök több értékes könyvből álló gyűjteményt ajándékoztak a tanítói könyvtárnak, *Köves Béla* könyvkereskedő pedig egyszer egy aranyat és 5 pézost (argentín pénz = 23.80 korona) és később 12 könyvet adott, hogy jó tanulók között kiosszák.

1866-ban Goldschmied után a hitközség *Szép Lipót*ot kezdte alkalmazni rendes tanítónak. Ahogy írja is magáról, mindig igyekezett *Hochmuth* törekvéseit a tőle telhető legnagyobb mértékben támogatni. Összesen 42 évig tanított az iskolában.

Az 1867. évben – *Tuszkau Mayer* elnökségének ideje alatt – az iskolabizottság tagjaivá választották az elnökökön kívül *dr. Halasy Vilmost*, *dr. Pillitz Benőt* és *Heller Lajost*, valamint *Stern Jakabot*. *Dr. Halasy*ról fontos tudni, hogy ő volt a megyei főorvos, valamint 1848–49-ben honvéd főhadnagy, a veszprémi honvédegyelet elnöke. *Dr. Pillitz Benőt* a városi közgyűlés 1863-ban kórházi főorvossá választotta meg. Emellett héber tárgyú tanulmányokat írt, valamint botanikus volt, sőt, azonosított egy növényt, melyet a mai napig az ő nevéhez kötnek. 1872-ben tiszti főorvos lett.

Még 1867-ben, *Hochmuth* kezdeményezésére létrejött az iskolai könyvtár. A veszprémi születésű Molnár Aladár ekkortájt „Népiskolai könyvtár” néven hasznos olvasmányokat bocsátott ki, ezek képezték a könyvtár első könyveit. Először csak a tanulók befizetéseiből tartották fenn, 1879-től azonban már a hitközség is áldozott rá évről-évre egy bizonyos összeget, sőt, később még egy tanítói könyvtárral is megtoldotta.

Ekkor újabb, nagy változás következett be a tanulók életében, amely megint csak az iskola és a tantestület új dolgok behozatala iránti affinitását dicséri. Ugyanis *Szép Lipót* – *Hochmuth* beleegyezésével – az éneket és a rajzot rendes tantárgynak vezette be, valamint a legfelsőbb osztályban beszüntette a héber Biblia német fordítását és a rabbival együtt hozzáfogtak, hogy a felsőbb osztályokat „realismeretek”-ként megismertessék a természettel és a történelemmel (azelőtt az iskolában inkább a nyelvtanra és a számtanra fektették a hangsúlyt). Ezeket az ismereteket részben az olvasókönyv nyomán, részben önállóan tanították. Így az iskolából kikerült diákok nagy része tovább tanulhatott.

1868-ban egybehívták a magyarországi és erdélyi izraelitákat egy egyetemes gyűlésre, amin természetesen *Hochmuth* is jelen volt. Tevékenyen részt vett a kongresszus munkálataiban, a zsidóiskolák számára szolgáló szabályzatot ő dolgozta ki.

Az október 10-i határozat értelmében *Löbl Áron*, „a kiváló héber tudós és héber nyelvtanok írója” nyert alkalmazást az iskolánál. Az 1887-ben bekövetkezett halála előtt mind az iskolát, mind a Talmud-Tóra intézményt kitartóan szolgálta.

A rabbi alatt ez az intézmény is szépen gyarapodott. Az 1860. április 10-i határozat szerint a hitközség 1000 Ft-nyi alapot szándékozott teremteni a Talmud-Tórának. Ez annyi adományt és hagyatékot tudott összegyűjteni, hogy az *Altstädter József* hitközségi elnök által beterjesztett 1873–1876-os általános jelentés szerint akkor a Talmud-Tóra alapja 2500 Ft-nál nagyobb összegre rúgott, sőt, az 1885–88-as általános jelentés már 3200 Ft-ot említett meg.

1869. április 20-án *dr. Halasy Vilmost* választották meg iskolafelügyelőnek és az iskolapénz-beszedés ellenőrének. A tantestület pártfogója, sokáig az iskolaszék elnöke és majdnem a haláláig tevékeny tagja volt.

1870-ben Veszprémben a közbizalom a hitközség élére *Rothauser I. Mórt* állította. Többszöri elnökösködése alatt a község ügyeit mindig gondosan vezette, továbbá az iskola és a tantestület jó barátja volt. Ebben az évben az iskolaszék tagjai voltak *Hochmuthon* kívül: *dr. Pillitz Benő*, *Meiszner Jakab*, *Steiner Fülöp*, *Margalit Mór*, *Schwarz Henrik* és mint a tantestület képviselője, 1884-ig *Szép Lipót*. Szintén ugyanekkor mindegyik tanító fizetését 50-100 Ft-tal felemelték és egy augusztusi jegyzőkönyv írja, hogy ötödévi 50 Ft-os korpótlékban is részesülni fognak, amíg fizetésük 700 Ft-ra emelkedik. Továbbá ismét megígérték, hogy a nyugdíjaztatásról is gondoskodnak.

Ez év júliusában *Rikóty Ede* ügyvéd 2 db aranyat adott azzal a határozott kikötéssel, hogy jutalmul osszák ki két olyan tanuló között, aki nem hazudik. Azonban a tanév végén meggyűlt ezzel a baj, mert a tantestület 3 tanulót ajánlhatott jutalmazásra. Ekkor *dr. Pillitz Benő* a 2 aranyat még egy arannyal és 3 ezüst tallérral megtoldotta, ezzel a jutalomosztás problémája megszűnt.

Ezután is mindig akadtak az iskolának lelkes barátai és pártfogói. *Rothauser I. Mór* majdnem minden évben adományozott kiosztás végett néha egy aranyat, néha 3-4 ezüstforintot, továbbá értékes könyvekkel, misnájisz-szel gyarapította a Talmud-Tórát és két iskolaalapítványt is létrehozott.

1870-ben felmerült az iparostanoncok és az iskolából kikerült leánynövendékek számára egy ismétlőiskola⁹ megteremtésének ötlete.

Egy évre rá mindkét iskola, előbbi *Diener Sándor*, utóbbi *Szép* vezetése alatt valóban megnyílt, ám a tanonciskola csak egy évig tartotta fenn magát. Viszont a leányok ismétlőiskolája évről évre olyan szépen gyarapodott, hogy később nyilvános polgári leányiskolává fejlődött.

Az 1872-es évben a „Todesko-féle kertben” a hitközség költségén felállított szerekkel megkezdődött a tornatanítás is.

Ez év március 17-én hozott határozatával a hitközség a megboldogult *Heller József* helyére *Krausz Jakabot* hívta meg Siófokról az iskolához, akit egy ugyanebből az évből származó jelentés már kitűnő tanerőnek nevezett. Különösen nagy érdemeket szerzett magának a torna- és énektanításban, amit 1879-ig vezetett. Szeptember 21-től az 1873. tanév végéig tanítóként működött az iskolában Bányai Jakab is.

A tantestület többször színelőadásokat rendezett a tanulókkal, és ezek mind nagyszerűen sikerültek. Az első ilyen gyermek-színelőadást 1872-ben játszották, az utolsót (*Szép* 1905-ig terjedő iskolatörténet-feldolgozása szerint) pedig 1891-ben. Ez nagyjából 300 Ft-nyi jövedelmet hozott az iskolának, és ez összeg felét a veszprémi „Hochmuth Ábrahámné” nevű Krajcáregylet pénztárának adták át.

Az iskolaszék az 1873. június 18-án tartott ülésében elhatározta, hogy *Löbl*-t – idős korára való tekintettel – az elemi iskola terhe alól felmenti, hogy a Talmud-Tórában dolgozhasson tovább.

„Az 1874. évben megifjodott az iskolánk.” – írja *Szép Lipót*. Az iskolától megvált tanítók helyébe két fiatal, művelt és lelkes tanerő, *Barta (Baum) Fülöp* és *Freund Sámuel* került.

Ugyanebben az évben délelőtt fél órával csökkentették a szorgalmi időt, télen pedig az oktatás csak 4-ig tartott. Ekkor vezették be 3. osztálytól, a váltakozó rendszert. Ez azt jelentette, hogy a tanulók egyik fele délelőtt, a másik fele délután járt iskolába.

1875-ben jött létre az iskola legelső 100 Ft-os alapítványa, ami a „Tuszkau Mayer” nevet viselte. Ezt a hitközség elnökének halála alkalmából hozta létre a családja. Még ugyanebben az évben az egész évi szünidőket júliusra és augusztusra tették át.

Ezekben az években az iskola további pártfogókat tudhatott magáénak: 1875-ben és '76-ban *Krausz Ármin* könyvkereskedő¹⁰ könyveket és írószereket adományozott az iskolának. *Buchwald Teréz* értékes talmudi könyveket, majd *Manovill Gerson* az egész Szentírás szép példányait ajándékozta a Talmud-Tórának.

1876-ban, *Rosenthal Nándor* első elnökségének ideje alatt bővítettek néhány tantermet és a lányok számára szolgáló ismétlő tanfolyamot heti 5 órától 10 órára emelték és 3 évesre bővítették. Ezeket a tanfolyamokat az 5. osztályban alkalmazott tanító vezette. A tananyag nemcsak az elemi iskolában tanultak ismétlésére szorított, hanem a felső leányiskolát is pótolni volt hivatott. Az első tanfolyamon *Freund* tanított, elismerésre méltó sikerekkel. A hitközség öt és *Bartát* 6-6 db aranyból álló jutalomban részesítette. Még ebben az évben mindegyik tanító fizetését 600 Ft-ra emelték. Az 1877/8. tanévben volt a tanulók száma a legnagyobb (308), köztük 13 vidéki és 14 keresztény diák is tanult az intézményben.

Az iskola mecénásának tekinthetjük *dr. Pillitz Benő* királyi törvényszéki orvost, aki orvosi jubileumának emlékére 1881. április 18-án „*Dr. Pillitz Benő*” nevű ösztöndíjként 2000 Ft alaptókérről szóló takaréktári könyvecskét adott át az iskolának. Az alapítói oklevél szerint: „*A nevezett összegnek évi kamatja minden esztendőben két egyenlő részből álló ösztöndíjra fordíttassék. 2. E két ösztöndíj elsősorban val-láskülönbségre való tekintet nélkül oly szegénysorsú, szorgalmas és tehetséges két tanulónak adatik, aki a helybeli izraelita népiskola legutolsó osztályából valamely felsőbb tanintézetbe (gimnáziumba, reál – polgári – vagy felsőbb népiskolába) lép-nek és már tényleg be is íratottak.*” Amikor a tantestület az alapítványért a tanulók által üdvözöltette *dr. Pillitzet*, ő az üdvözlő diákok mindegyikének gyönyörű köny-veket, az iskolai könyvtárnak pedig 50 Ft-ot adományozott.

Freund 5. osztályban elért eredményeit az 1881. évi jelentés is kiemelte, de sajn-os ő 1883. szeptember 20-án elhunyt. Az iskolaszék november 18-án tartott ülés-ében elismerte „*ritka szakképzettséggel párosult ügybuzgóságát*”, és megörökítette az iskola körül szerzett érdemeit.

Rothausner Mór 1883. június 2-án, Berta leányának férjhez adása alkalmából „*Rothausner Mór*” nevű, 100 Ft névértékű földtehermentesítési kötvényt, majd 1888-ban, feleségének halála alkalmából 105 Ft-ot „*Rothausner Mórné szül. Buchwald Rosalia*”-féle alapítványképpen adott át az iskolának.

1884-ben a hitközség megünnepelte *Hochmuth* itteni működésének 25. évi jubi-leumát, egyben érdemei elismeréséül a hitközség hálaíratban fejezte ki lelkipászto-ra iránti köszönetét, s átadott neki egy nagy, aranyozott ezüst serleget emléktárgy-képpen. Természetesen az iskola is csatlakozott az üdvözlők sorához.

Freund halála után a hitközség elhatározta, hogy anyagi helyzetére való tekintet-tel az 5. osztályt az 1884/5. évtől kezdve beszünteti, a leányok ismétlőosztályának oktatását pedig egy jegyzőnek alkalmazott tanárra bízta. Ehelyett bővítették a 3. és 4. osztály tananyagát, „*hogy az utóbbiból kilépő tanulók mindenben jól megfelelhese-nek*”, azaz az 5. osztály elvégzése nélkül is meglegyen a szükséges képzettségük. Kivételes eset, hogy ezeket a határozatokat a képviselő-testület az iskolaszék meg-hallgatása nélkül hozta.

Ebben az időben az iskolaszék tagjai voltak *dr. Steiner Kálmán* ügyvéd elnöksé-gének ideje alatt: *dr. Halasy Vilmos* iskolaszéki elnök, *dr. Sándorfi Miksa*, *Altstädter József*, *Berger Sámuel*, *Margalit Ignác*, *Hochmuth Ábrahám* és mint a tantestület képviselője, az 1884 októberében megválasztott *Barta Fülöp* tanító.

1885-ben megünnepelték *Hochmuth* 70. születésnapját. Ez alkalommal jó barát-ja, *dr. Pillitz Benő* saját költségén (600 Ft), megörökítette Aggházi Gyula által egy szép olajfestményen, valamint a veszprémi Chevra-Kadisa „*Hochmuth Ábrahám*” nevű 400 Ft-os alapítványt tett le a budapesti Országos Rabbiképző Intézet javára.

Szép egy tanulmányában indokolta, hogy nem célszerű a 4 ismétlő osztály okta-

tását a jegyzői állással összekapcsolni, de sikertelenül. *Dr. Berkes Mór*, később szigetvári ügyvéd, nyert alkalmazást erre az ikerállásra. Azonban egy év alatt bekövetkezett az, amit *Szép* emlékiratában állított, hogy „*nincs emberi erő, mely ilyen munkát győzni képes volna*”. *Berkes* maga mondott le 1885 májusában állásáról. Ekkor a hitközség a 4. és 5. osztály együttes életbeléptetését és egy tanítói állás betöltését határozta el.

Mivel pedig ugyanebben az évben *Szigeti (Schwarcz) Sámuel*t rendes tanítónak alkalmazták, az ismétlőt ismét *Barta* és ő tanították. A tananyag 3. és 4. osztályban történő bővítése ellen azonban a királyi tanfelügyelő ez évi, az elnökséghez intézett rendeletével tiltakozott, valamint a törvényre való hivatkozással a megcsonkított iskola hat osztályra történő kiegészítését kérte. Ez konfliktusokhoz vezetett, amit azonban végül nagy nehezen sikerült kezelni. *Hochmuth* ebben az időben már betegeskedett ugyan, de mégis tiltakozott az elnökséghez intézett levelében, hogy más testület befolyásolja az önálló, jól szervezett iskolaszéket.

Az 1886. évben a köztisztelőben álló *Diener Sándor* tanító elhunyt, év végéig helyette *Krón Mórt* alkalmazták segédtanítónak.

Az 1887. évtől kezdve az 1. osztályba csak olyan tanulókat vettek fel, akik a 6. életévüket már betöltötték. Ettől az évtől kezdve *Spitzer Vilmos* rabbihelyettes is közreműködött, ő az 1. és 2. osztályosokat oktatta hittanból. *Hochmuth* „Istenismeret és Istentisztelet” című, középiskolák számára írt hittani kézikönyve nyomán *Szép* is megírta „Mózesi hit- és erkölcsstan” című, 1886-ban megjelent, az elemi- és felső népiskolának szánt hittankönyvét.

1888-ban az iskolaszék meghatározta a szünnapokat. Ezek a következők voltak: „*Vasárnap és szerda délután, Szombat- és ünnepnapokon kívül: Rós-Hássonó előtti nap, az engesztelő nap előtt és az utána következő nap, a sátoros ünnep előestéjén fél nap, Hausánó-rábbó, Chanukka első és utolsó napja, a polgári újév, kis Purim 1 nap, karácsony 1 nap, a félév végén 2 nap, Purim 3 nap, Peszách 9 nap, húsvét vasárnap, Lág-b'ómer délután, Sevuot előestéjén fél nap és pünkösd 1 nap.*”

Egy évvel később kimondta az iskolaszék, hogy az oktatás télen délután csak 4-ig tartson, nyáron viszont fél órával tovább.

1889. április 24-én az iskolát meglátogatta *Hornig Károly* veszprémi megyés püspök és dr. *Bezeviczy Albert* államtitkár, akik a legnagyobb elismeréssel beszéltek az iskoláról.

1889. június 10-én rendkívül szomorú napra ébredt a hitközség és az iskola. 30 itt töltött, az iskolaügy emelésére áldozott év után *Hochmuth Ábrahám* veszprémi főrabbi és igazgató elhunyt. Temetését hatalmas részvét övezte.

„*Hochmuth sohasem volt olyan ember, aki a jobb nézet elől elzárkózott volna. Akárkitől származott az, ha helyességét belátta, szívesen elfogadta. Nem ítél el egy tanítót sem oly könnyen, inkább támogatta tanáccsal, tettel; szívesen útbaigazított*

akárkit, ha a jóakaratot fölismerte. Iskolalátogatásai során egy-egy odavetett megjegyzésből tanulhatott az sokat, aki tanulni akart. De minden dologban csakis az iskola érdeke, és ezután, amennyiben a tanítóéval összefüggött, ezé is lebegett szemei előtt. Ez okozta, hogy amilyen elnéző, előzékeny és szíves volt az igazi jó tanító iránt, éppen olyan nagy szigorral járt el az ellenkezővel” – emlékezik meg róla Szép.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ A MAOIH által meghirdetett pályázatra készítette A Veszprémi Dózsa György Német Nemzetiségi Nyelvoktató Általános Iskola 8. a osztályos tanulója (2014/15. tanévben).

² 200 Ft: Ez akkoriban viszonylag magas fizetésnek számított. A sátoraljaújhelyi zsidóság 1840 körüli összeírásának egy feldolgozásában például ez szerepel: „Végül, az összeírás az 'egyéb módon élőködők' csoportjában (85 fő) tanítókat (19 fő), napszámból élőket (13 fő), szekereseiket (6 fő), néhány (főzelékfélékkel, fazékkal stb.) kereskedőt, valamint saját jövedelemmel nem rendelkező izraelitákat tüntetett fel, akik éves jövedelme 100 Ft alatt maradt: az átlag kb. 80-85 Ft volt, ami alig haladta meg a házalóké...” (Csíki Tamás: A zsidóság városokba telepedésének és gazdasági térfoglalásának néhány sajátossága Észak-, Északkelet-Magyarországon)

³ Jiddis-deutsch: „A jiddis (saját nevén: יידיש) a germán nyelvek nyugati ágába tartozó nyelv, eredetileg az askenázi (= német) zsidóság nagy részének anyanyelve volt, amely felnémet származéknyelvként alakult ki német nyelvterületen a középkor folyamán. Ez a felnémet jellegű nyelv tartalmaz héber-arámi és ófrancia elemeket is. Egyes régiókban szláv elemek is belekerültek a jiddisbe, természetesen, ahol szláv nyelvi környezetben élt a jiddis, ott a nyelvtani szerkezetekre is hatással volt.” (Wikipédia, a szabad enciklopédia: Jiddis nyelv)

⁴ Zugiskolák: Valószínűleg a Chéderekre utal ez az elnevezés, melyeket később „zugiskolákká” nyilvánítottak.

⁵ Dáján: jelentése „bíró”

⁶ Gabella: “hitközségi adó”: az az illeték, amelyet a hitközségek az általuk nyújtott szolgáltatásért (például a rituális vágásért) szedtek be. (www.zsido.com)

⁷ Jesiva: héber hittudományi főiskola, ahol a Chédert kijárt fiúk megházasodásukig tanulhattak. (www.melamed.hu, www.szojelenese.com)

⁸ 8114.02 korona: 1 korona= fél Ft, tehát ez az összeg kb. 16.228 Ft-ot jelentett.

⁹ Ismétlőiskola: Az ismétlőiskolák a népoktatási törvény alapján szervezett intézmények voltak. Az ifjúság 15 éves korig a legszükségesebb elemi ismeretekre való megtanításának célját szolgálták. Fontosabb szerepet ott kaptak, ahol az elemi iskola elvégzése után a diákoknak nem állt módjukban tovább tanulni. Az ismétlőiskolák oktatása télen heti öt, nyáron pedig heti két órát vett igénybe.

¹⁰ Krausz Ármin kereskedése a Rákóczi utca 1. szám alatt volt, mellette egy nyomdával. Ő indította el a Veszprém című folyóiratot, fia pedig a Veszprémmegyéét és a Veszprémi Hírlapot.